

## Нээмэл хэшээл 9 анги

**Багша:** Цырендоржиева Оюна Мэлсовна

**Класс:** 9

**Хэшээлэй янза:** класчаа гадуур хэшээл

**Темэ:** Арад зондоо тунатай ябахаяа оролдогшоб

(Матвей Чойбоновой намтар ба шүлэгүүдэйн онсо шэнжэ)

**Гол зорилго:** Үхибүүдтэ Матвей Чойбоновой үргэн дэлисэтэй, алишье талаараа талан бэлигтэй байһыень харуулха. Хүн дэлхэй дээрэ мүндэлөөд, өөрын табисуураар бэлиг шадабаряар баян байха хубитай байдаг. Тиимэ хүнүүдэй нэгэн – Матвей Чойбонов.

**Һургалгын зорилго:** буряад уран шүлэгүүдые ойлгожо, гол темэ ба идея олохо, хэрэглэгдэһэн уран аргуудай үүргэ элирүүлхэ, авторай һанамжа дамжуулха, тайлбарилха.

**Хүгжөөлгын зорилго:** аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ, ухаан бодол, хадуун абаха шадабари хүгжөөхэ.

**Хүмүүжүүлгын зорилго:** бэлиг шадабаритай Матвей Чойбоновой намтарай жэшээ дээрэ үхибүүдые эрдэм номдо, буряад хэлэндэ дуратай болгохо, уран зохёолой һайханиие тобшолон дамжуулха. Хүнэй түлөө, олоной түлөө хүн гээшэ ябаха ёһотой гэһэн юртэмсын нангин жама ёһо.

**Арад зондоо тунатай ябахаяа оролдогшоб... (Матвей Чойбонов)**

**Хэшээлэй ябаса:**

### **1. Вводно-мотивационно шата:**

1.Багшын үгэ:

- хэнэй абари зан мүнөөдэр хүхюутэй, һайхан байнаб, гараа дээшэнь үргэгты
  - класс соогоо хэн олон нүхэдтэйб, альгаа шангаар ташагты.
  - мүнөө хэшээлдээ һайнаар хүдэлжэ шадахаб гэһэн хүнүүд гараа үргэгты.
  - эрхим сэгнэлтэ абаха һурагшад альгаа шангаар ташагты
  - урда урдаһаа энеэбхилэн харагты даа. Заа ямар бэрхэнүүд гээшэбта.
- Онсо һайнаар хүдэлхэтнай болтогой!

2) Мүнөө хэшээлдэ ямар темэ үзэхэбибди гэжэ таанад өөһэдөө нэрыень тайлбарилха болонот.

Даабари:

Самбарта тоонууд ямар үзэгүүдые тэмдэглэнэб гэжэ бэшээтэй.

(Карточка тоонуудтай тараанаб, үгэ олоод таруулан бэшэгты)

1.

2.

3.

4.

**Темэ: Арад зондоо тунатай ябахаяа оролдогшоб. (Матвей Чойбонов)**

3) Багша уранаар шүлэг уншана

Хүнэй наһан мүнхэ бэшэ,

Хэзээб даа таһардаг,

Хэһэн хэрэг, дэлгэһэн замынь

Мүнгэн шүүдэрөөр толордог,

Хүнэй сэдхэл, мүнхэ зуладал,

Хэтын хэтэдэ бадарха,

Огторгойн олон бурхадаар,

Одо мүшэдөөр сасарха.

Хүнэй наһан шулуун бэшэл-

Гантажа, хахаржа һалахагүй,

Уулын оройн уляһан бэшэл-

Унажа, үмхиржэ тарахагүй.

Хүнэй сэдхэл галаб бэшэ-

Хүн түрэлтэнөө халгахагүй,

Хүрьхэтэ дэлхэйн мүнгэн жэншэ

Хэзээдэ үлэхэбы.

Хүнэй наһан мүнхэ бэшэшье байг,

Хэһэн юумэниинь ехэ.

Хүнэй сэдхэл зоболондо абтабашье

Дабажал гараха – үсэд, бэрхэ!

Гүнзэгы удхатай шүлэг шагнабат. (Хүнэй наһанай шатанууд (карточка))

Үхибүүдтэ асуудал:

- Энэ мүнүүдэй автор хэн гэжэ һананабта?

- ямар хүн иимэ шүлэг бэшэхэ гэжэ һананабта?

- ямар бодол һанал тухай хэлэгдэнэб?

- ямар хүн иимэ бодолтой байдаг хаб?

Энэ асуудалнуудта харюу үгэхэтнай бэлэн бэшэ байна. Тиимэ хадань экран харая. (Слайды)

- Матвей Чойбоновые мэдэхэ гүт?

- Матвей Чойбонов – мүнөө үе сагай мэдээжэ, суута, солото хүнүүдэй нэгэн. Суутай, солотой хүнүүд гэжэ хэд гээшэб? Юундэ бүхы зоние тиигэжэ нэрлэнэгүйб?

К. Базарсадаев, Л. Линховоин – оперно дуушад; уран зураашан – Д.Н. Дугаров; Б. Цырендашиев – композитор; Ж. Тумунов, Б.Б. Намсарайн – уран зохёолшод. Эдэ хүнүүдэй хэһэн хэрэг харахада ялас гэжэ яларжа, тэнгэридэ байһан одод мэтэ үзэгдэдэг.

## **2) Операционно-содержательна шата:**

1. Номоор Матвей Чойбоновой намтар уншаха, «Минии нүхэд амида бурхад» гэжэ шүлэгтэй танилсаха

2. 3 бүлэг үхибүүдтэ шүлэгүүд тараагдана:

- 1) «Инзагата нютагни»
- 2) «Эхэ»
- 3) «Наһанай табисуур»

Даабари: 1) Уранаар уншаха.

2) Удхыень ойлгоод, темыень элирүүлхэ.

3) Шүлэгэй шүүлбэри.

4) Гол үгэнүүдые олохо.

### **Инзагата нютагни**

Эдир залуу ябаханааш

Эжы абадал хайратай

Үлгы мүнгэн Инзагата

Үлзы наһанайм гуламта!

Холын харгыда гарахадаа,

Хонгёо дуугаа татахадаа,

Элинсэгэйнгээ элдин гуламта

Инзагатаяа эрьегшэб.

Бурин – Хаанай энгэртэ,

Бунхан, тахилай табсан дээр

Суута, дуута нютагнай

Сууряа татан байһай даа!

Дуратайб шамдаа, Инзагатамни!

Дуугаараа, шүлэгөөрөө,

Алтаран ябаа амии наһаараа,

Шүтэлгөөрөө, шэдеэрээ...

### Эхэ

Эхын саган альган дээрэ

Энхэ, мүнхэ үндыхэ

Хэнэй һанаанда эрьедэггүйб,

Хэнэй зүүдэндэ ерэггүйб?!

Ангир шарахан уурагынь

Амсан, тамшаан үндыжэ, Алтан дэлхэйн жама ёһодо

Хэмнай юулэдэггүйб?!

Энэ дэлхэйе тэжээһэн хүхэн,

Энэ юртэмсын үнгэ зүһэ,

Эльгэ нимгэн наһанайш түүхэ

Эсэшэ сусашагүй эхэ!

Холын холоһоо орёһон

Амин голойш утаһа

Алтан үреэлээр гоёһон

Ажабайдалайш үргэн зам,

Сэлмэг наһанайш мүшэн байха

Энэ дэлхэйн түүжа, хүжэ

Эхэшни, эхэ!!!

## Наһанайм табисуур

60 наһанайнгаа дабаанда

Алхажа мэдэнэб, аалихан.

Жаргалтай, гунигтайшые

Жэлнүүд арадамни үлөөл даа.

Жаахашье наа, амитанда

Туһа хүргэлсөөб, буян,

Жороолжо гарабал

Хооһон байдал харуулха нэм.

Одо мүшэдөөр

Үбсүүем шэмэглээ гүрэн түрэ,

Ооһорлоодшые үзөө

70-аад онуудаар хара сэдхэлтэн.

Баясаа, бахардаашье

Баарһан, хүрин зүрхэмни,

Байлгаха, нуулгахагүйл мүнөөшые

Баян сэдхэлымни!

Гурбан наһанай хугасаа

Бурхадай хайрладаг наа

Гоё гэгшээр зохёохо бэлэйб

Жаргалаа,

40 наһандаа үшөөл түүхэйшэг ябагдаһан даа

50-яал дабажа хүсэд ухаан баглагдаа!

Энэ ажалай дүн гаргалга. Бүлэг бүхэньөө һурагшад хөөрэнэ.

Шүлэгүүдэй гол удха ба темэнүүдые гаргаха:

- 1 Нүхэд тухай 2.Нютаг тухай 3.Эхэ тухай 4.Хунэй наһан тухай
3. Багшын үгэ: Гүнзэгы удхатай шүлэгүүдынъ, хурса үгэнүүдтэй һургаалнуудынъ арад зоной гэгээрэлэй, залу унгийн хүгжөөлтын хэрэг ябадалда ехэ эдэбхи оруулна.

**Творческо даабари:**

- 1 группа бага наһатай үхибүүдтэ ямар һургаал заабари заадаг байгааб?
- 2 группа эдир наһатай үхибүүдтэ ямар һургаал заабари заадаг байгааб?
- 3 группа залуу 17 -18 наһатай залуушуулда ямар һургаал заабари заадаг байгааб?
4. **Даабари:** Хүгжэмшэд Матвей Чойбоновой шүлэгүүдые дуунууд болгон наруулна.  
Танай анхаралда хүгжэмынь \_\_\_\_\_ үгэнь Матвей Чойбоновой  
«Арьяа баала» гэжэ дуу буряадай мэдээжэ дуушан дуулана.  
Юун тухай дууланаб?  
Ямар мэдэрэл танда түрүүлнэб? (Философско удхатай (бурхан шажан)).

**4) Рефлексивно-оценочно шата:**

Асуудалнууд:

А) Мүнөөдэрэй хэшээлдэ юу мэдэхэ болообта? Хөөрэгты.

Б) Ямар һонирхолтой юумэнтэй танилсаабта?

В) Ямар һанал мэдэрэл түрүүлээб энэ хэшээлэй хүдэлмэри?

«Арад зондоо туһатай ябахаяа оролдогшоб» Матвей Чойбонов хэлээ.

Юундэ хэшээлдээ иимэ нэрэ үгөөбибди? Ямар хүн зондо туһатай ябахые оролдодог хаб? (үргэн һайхан сэдхэлтэй, сэсэн ухаатай, буянтай хүн).

Матвей Рабданович алишье тээшээ тэгшэ талан бэлигтэй: Буддын шажанай үндэр түрэлтэ лама, эмшэн, шэдитэ аргашан, уран зохёолшон, поэт...

Нээрээшье, хүн гээшэ өөрын дуратай ажал хэжэ, бэшэ ондоо хүнүүдтэ аша туһатай, амии наһаяа сэгнэжэ, жаргалтай байдаг, алтан одон мэтэ хододоо яларжа, толоржо байһан шэнгээр үзэгдэдэг.

**5) Гэрэй даабари:**

1. Матвей Чойбоновой шүлэгүүд сооһоо шэлэн, дуратай шүлэг сээжэлдэхэ.

2. Дуратай темэ шэлэжэ, шүлэг зохёожо түршаха.